

Emoties van plaagdieren

Plaagdieren kennen geen emoties, laat staan gevoelens. Kleine automaatjes zijn het. Wel zijn het succesvolle dieren die door menigeen als ‘ongedierte’ worden aangeduid. Dat zijn dieren die -volgens *Homo sapiens*- letterlijk beschouwd, geen recht hebben op respect of bescherming. Toch geven dieren, dus ook plaagdieren, uiting aan soortgelijke emoties zoals we die kennen bij onze eigen soort, bij ons mensen.

Tekst: Albert Weijman, KAD & Jan van Hooff, emeritus hoogleraar ethologie, Universiteit Utrecht

Normen en regels

Dit artikel richt zich op emoties van ratten. Vertegenwoordigers van *Rattus norvegicus* functioneren als gewaardeerde gezelschapsdieren. Zij worden geknuffeld. Ratten zijn ook proefdieren, waarvoor ethische commissies strenge normen hanteren, alvorens rattenproeven mogen worden uitgevoerd. Doelen en middelen worden zorgvuldig afgewogen. Ratten zijn natuurlijk ook niet-gehouden, in het wild levende dieren. Ook voor hen gelden ‘omgangsregels’, samengevat in Integrated Pest Management (IPM). Het zijn regels die bestrijdingstechnici moeten beheersen en die wettelijk zijn voorgeschreven. Dit artikel richt zich ook op een aantal argumenten die het ethisch handelen van bestrijdingstechnici onderbouwen.

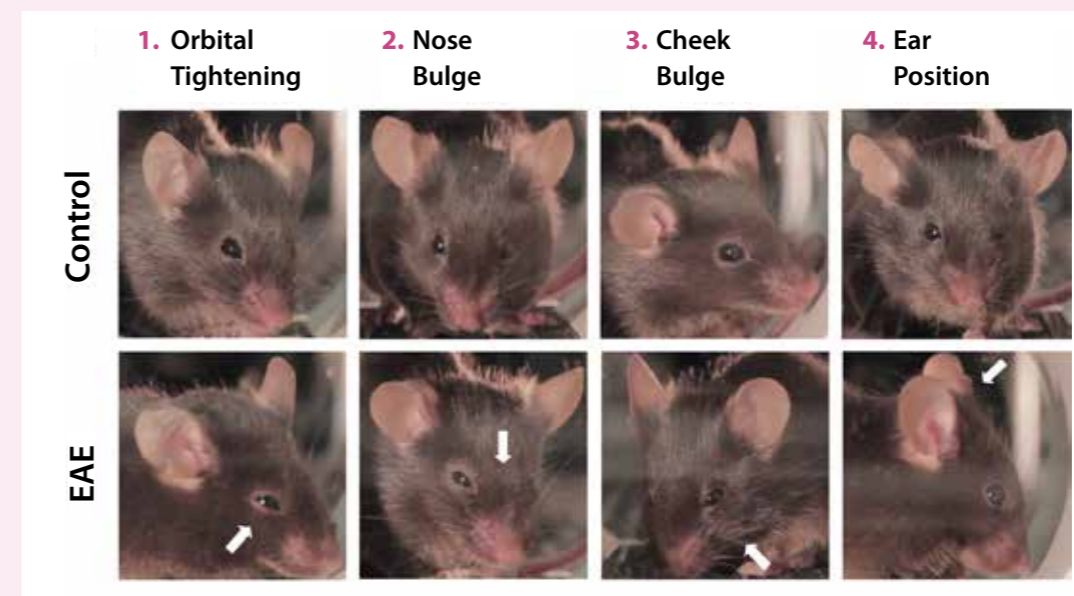
Emoties van dieren

Dieren vertonen emotionele uitingen. Darwin was de eerste die deze emoties beschreef in *The Expressions of the Emotions in Man and Animals* (1872). Het is aanneemelijk dat achter emoties gevoelens schuil gaan. Bij dieren net zo goed als bij mensen en waarom dan niet bij ratten? Jaak Panksepp en anderen hebben veelzeggende gezichtsuitdrukkingen bij ratten beschreven. Dat ratten pijn ervaren is overduidelijk aangetoond. Ratten kunnen communiceren met ultrageluid, ‘lachen’ zelfs als ze met elkaar spelen en als je ze kietelt. Ze tonen empathie: ze ‘lijden mee’ als ze een soortgenoot zien lijden die een naaste van hen is. Dan moeten we ons afvragen wat emoties van dieren betekenen voor de praktijk van de hedendaagse plaagdierbeheersing. En voor de filosofie van IPM. De onlangs voorgestelde eed van Bentham en Carson, waarin bestrijdingstechnici onder andere verklaren dat ze bij hun werkzaamheden de rechten en belangen van dieren zorgvuldig zullen afwegen, is van die opvatting een uitdrukking.

Bestrijding van emotionele superdieren

De dood is onvermijdelijk in het bestaan van al wat leeft, maar pijnlijk sterven van medemensen en mededieren

kan wel degelijk door mensen worden geminimaliseerd. Dat geldt in het groot voor het doorbreken van de dilemma’s die het uitbreken van oorlog of het dienen van de vrede bepalen. Het geldt evenzeer voor de dilemma’s in het klein, die bepalend zijn voor het bestrijden of laten voortleven van dieren. Het is een kwestie van maatschappelijk-politieke verantwoordelijkheid nemen en van hoogstpersoonlijk ethisch handelen: het voorkomen van pijn en ongemak bij plaagdieren bijvoorbeeld. Maar hoe kan pijn bij dieren door mensen worden vastgesteld? Recent gedragsonderzoek toont aan dat er wettelijke overeenkomsten bestaan tussen dierlijke en menselijke emoties. Dat geldt in ieder geval voor zoogdieren. Wij mensen herkennen ze vooral in dieren waartoe we ons aangetrokken voelen. Dat zijn meestal dieren die we aardig of mooi vinden. De Amerikaans-Nederlandse bioloog Frans de Waal is vooral bekend geworden door zijn onderzoek met mensapen en door de brug die hij slaat met menselijk gedrag. Alle sociaal levende dieren tonen emoties. Ook knaagdieren, zoals ratten en muizen, zijn emotionele dieren die ons respect verdienen. Superdieren zijn het, volgens Weijman en Stafleu in DIERPLAGEN Informatie 2-2015. Bestrijdingstechnici kunnen binnenkort de eed van Bentham en Carson uitspreken tijdens de uitreiking van het wettelijk verplichte Bewijs van vakbekwaamheid. Bestrijding van dieren is soms onvermijdelijk. De beslissing die dergelijke bestrijding rechtvaardigt dient niet alleen een economische, maar ook een ethische te

Tijdens dierproeven wordt vaak gebruik gemaakt van een gestandaardiseerd coderingssysteem van gezichtsuitdrukkingen om de mate van ongemak en pijn aan te geven. In dit voorbeeld van een *mouse grimas scale* (MGS) zijn de verschillen aangegeven tussen een controle muis zonder pijn (boven) en een muis met een zenuwontsteking (onder). Bron: Duffy et al (2016) Peripheral and Central Neuroinflammatory Changes and Pain Behaviors in an Animal Model of Multiple Sclerosis. Front. Immunol. 7:369.

zijn, als basis voor professioneel en dus ook ethisch handelen.

Jeremy Bentham (1748-1832) stelde de vraag: “Kunnen dieren lijden?”. Het antwoord kennen we inmiddels.

Toekennen van intrinsieke waarde aan plaagdieren

Dat elk dier een intrinsieke waarde vertegenwoordigt is de basis van de Wet dieren en van de Wet op de dierproeven (Wod). Op die wetten is het functioneren van de Centrale Commissie Dierproeven (CCD) en zijn de dierexperimentencommissies (DEC's) gebaseerd. De ethische praktijk van plaagdierbeheer ontbeert een dergelijke uitwerking. In de negentiger jaren van de vorige eeuw werd gewerkt aan een Wet dierplagen, maar het ontwerp kwam niet verder dan de Raad van State. De strategie van IPM kent een wettelijke basis en speelt een rol bij het toelatingsbeleid van biociden. Wettelijk verankerde beoordelingscommissies voor dierbestrijdingmethoden ontbreken (nog). Op de inspectiecapaciteit voor plaagdierbeheer werd door de Rijksoverheid bezuinigd. Dat is een vreemde situatie, want objectief beschouwd bestaat er geen enkel verschil in intrinsieke waarde tussen een laboratoriumrat, een gezelschapsrat en een wilde rat. Alle drie zijn het vertegenwoordigers van de soort *Rattus norvegicus*.

Een DEC beoordeelt de volgende criteria: 1. Het voorkomen van pijn en ongemak bij proefdieren 2. Het aantal proefdieren, hoe minder hoe beter 3. Alternatieven voor dierproeven. Het is logisch om de onlogische verschillen die bestaan tussen

proefdieren en plaagdieren (‘ongedierte’) te gaan overbruggen. Dat is een benadering die aansluit bij tal van initiatieven die gericht zijn op een evenwichtige versterking van de biodiversiteit binnen de stadsnatuur en binnen de land- en tuinbouw. Inmiddels werken de universiteiten van Wageningen en Utrecht samen in het Center for Sustainable Animal Stewardship (CenSAS). Dat zijn hoopvolle ontwikkelingen.

Verder lezen over emoties bij dieren?

Frans de Waal schreef in 2016 het succesvolle boek over intelligentie bij dieren: *Zijn we slim genoeg om te weten hoe slim dieren zijn?* In juni 2019 volgde hierop de Nederlandse editie van *Mama's laatste omhelzing*, dat gericht is op emoties van dieren. Het boek maakt duidelijk dat dieren in hun ‘denken’ en ‘voelen’ meer op ons mensen lijken dan we dachten. Zeker ‘ons soort diertjes’, de zoogdieren. *Mama's laatste omhelzing* opent met het dramatische afscheid tussen Mama, een stervende 59-jarige chimpansee, en Jan van Hooff. Dit afscheid werd gefilmd en ging vervolgens met tientallen miljoenen views viral op internet (scan de QR-code om deze video te bekijken). Aspecten van emoties kunnen we zien en meten. De gevoelens die daaronder schuilgaan bij dieren, daar hebben we geen toegang toe. In het boek van De Waal komt ook het emotionele leven van ratten uitgebreid aan de orde. Met de slotzin van *Mama's laatste omhelzing* onderstreept De Waal zijn boodschap: “Het is tijd dat we niet angstvallig om de hete brij heen draaien, maar onomwonden onder ogen zien in welke mate alle dieren worden gedreven door emoties”.

